

A város fogalma

JENEY LÁSZLÓ¹

1 Társadalomföldrajz online tananyag 2020

I. Gazdasági–funkcionális városfogalom

Az urbanizáció történetének kezdetén az agrárfoglalkoztatás ugyan a városokat is jellemezte, azonban már a legkorábbi városokat is alapvetően megkülönböztette a falvaktól a bennük előforduló tevékenységek sokfélesége. Ez a funkcióbőség azóta is a városok fontos ismérve maradt, sőt az ipari forradalomtól kifejlődő modern városok és a falvak elkülönítésénél kifejezetten felértékelődött az eltérő gazdasági szerkezet, kiváltképp a mezőgazdaságon kívüli ágazatok aránya, amely alapján könnyen elválaszthatókká váltak az ipari jellegű városok és a továbbra is agrárkarakterű falvak. Napjainkban (legalábbis a fejlett világban) ugyanakkor a városok lehatárolásánál az agrárium gazdasági szerepe kevésbé mérvadó, ugyanis mind a városi, mind pedig a vidéki térségekben végbemenő terciarizáció révén a szolgáltatások meghatározóvá válnak, de a szolgáltató intézményeik magasabb szintje, a központi szerepekörök

megléte továbbra is a városok fontos ismérve maradt.

I.1. Településhálózaton belüli sokoldalú és központi szerepekörök

Talán a legfontosabb városi sajátosság a dominánsan kevés funkciójú falvakkal szemben a *településhálózatban betöltött sokféle szerepkör*. A funkcióbőség összefüggésben áll a falvak és a városok eltérő adottságú földrajzi fekvésével, a környezetük ún. helyi és helyzeti energiáival.²

Ahol csupán egy-egy helyi energia (pl. jó termőtalaj, mezőgazdasági szempontból elegendő vízmennyiség, valamilyen gazdaságilag hasznosítható ásványkincs vagy akár gyógyvíz) fordul elő, jobbra az adott energiának megfelelő karakterrel rendelkező falvak alakulhattak ki. Az emberiség újkőkorszaki letelepedésétől (amelyet a szilárd hajlékhoz és növénytermesztéshez

2 A helyi és helyzeti energia elnevezések Cholnoky Jenőtől, a XX. század elejénnek egyik kiváló magyar geográfusától származnak.

szükséges kőszerszámok tettek lehetővé) egészen a közelmúltig a falvak túlnyomó többségét gazdasági szempontból az agrártevékenység dominálta. Ritkábban kialakultak falvak nem mezőgazdasági alapon is (például bányászfalvak vagy üdülőfalvak) is, de a falusi gazdaságot napjainkban is jellemzően egy-egy gazdasági tevékenység, ágazat uralja. Valójában a falvak mégsem tekinthetők a szó szoros értelmében monofunkcionálisnak, hiszen ha más nem, a domináns gazdasági tevékenység mellett lakófunkcióval is rendelkeznek, amelyet (jó esetben) kiegészítenek alapfokú oktatási, kulturális, egészségügyi vagy éppen közigazgatási szerepkörök is.

A tér azon kitüntetett pontjain viszont már városok fejlődhetnek ki, ahol helyi helyett inkább már (a magasabb rendűnek számító) helyzeti energia fordul elő, vagy ahol több különböző helyi és helyzeti energia kombinálódik. A kedvező helyzeti energiák közé tartozik például az eltérő tájak találkozási zónája, ahol a helyi piacokon gazdát cserélhettek az eltérő szomszéd tájegységek sajátos áruféleségei (például a hegyvidékről származó fa és a síkvidékek gabonája). Így alakultak ki pl. az Északi-középhegység és az Alföld peremvidékén a vásárvárosok. Az

eltérő tájak kontaktzónája mivel nem pont-, hanem vonalszerű, így a vásárvárosok füzérszerűen egy sorba rendeződve ún. vásárvárosvonalat alkotnak.

A városok kifejlődésével párhuzamosan hamar megjelent tehát bennük a *kereskedelmi funkció*. A városi piacok egyre ismertebb, jelentősebb helyekké váltak az azokat felkereső, környékbeli lakosság számára is. A görög agóra, a római fórum, a középkori piactér nem csupán kereskedelmi funkciót tölthettek be, a központi terek a körük épülő templomokkal, uralkodói palotákkal fontos *kulturális, vallási és politikai szerepköröknek* is otthont adtak. A piacok közelsége előnyt jelentett a *kézműipar* megtelepedése számára is. A városi gazdaságban így fokozatosan (szó szerint) teret kaptak a mezőgazdaságon kívüli kereskedelmi és kisipari tevékenységek is. A gazdasági és politikai *vezető szerep* betöltése a *védelmi funkció* megjelenését is szükségessé tette a városokban, amely a városfal képében a falvaktól megkülönböztető fontos látványelemet is jelentett. Hagyományosan meghatározó jelentőségű tehát a városokban előforduló tevékenységek sokszínűsége. Míg a falvakban általában csak néhány funkció van jelen, a városok a különböző

szolgáltatások széles skálájával rendelkeznek.

Nem csupán a szolgáltatási funkciók mennyiségében, hanem azok minőségében is alapvető különbség figyelhető meg a falvak és a városok között. Míg a falvakra általában kizárólag csupán alapfunkciók (pl. általános iskola, orvosi rendelő, kisbolt vagy rendőrőrs) jellemzőek, ugyanakkor a városok az alapellátás mellett *központi funkcióknak* is otthont adnak (pl. középiskola, kórház, áruháza vagy rendőrkapitányság).

Számos ellátó tevékenység (oktatás, egészségügy, kereskedelem, rendvédelem) intézményhálózata hierarchikus elrendezésű, az egyes szintekhez különböző intézménytípusok tartoznak (pl. az oktatásban óvoda, általános iskola, középiskola, egyetem). Mivel az egyesteleg települések különböző hierarchiaszintű intézményeknek adnak otthont, a befogadott intézmények alapján maguk a települések is hierarchiába rendezhetők. Így maga a településhálózat is hierarchikus felépítésű, amelyben a hierarchia felső szintjein elhelyezkedő a városokra a vezető, központi szerepkörök jellemzők.

Egyes országokban (a kelet-közép-európai országok többségéhez hasonlóan hazánk is ide tartozik) a városok

hivatalos meghatározásánál azon központi funkciókkal rendelkező településeket tekintik városnak, amelyek saját népességük mellett a környező falvak lakóit is ellátják áruval és szolgáltatásokkal (funkcionális városfogalom) (KOVÁCS Z. 2002b). Ebben a megközelítésben tehát a várost komplex mutatók alapján funkcionális értelemben különböztetik el a falutól, ahol a városi jogállás megítélésében különösen fontos hangsúlyt kap a megfelelő mennyiségű és minőségű központi szerepkört biztosító intézmény megléte vagy az infrastruktúra fejlettsége. A városi cím megítélésének magyarországi kritériumrendszere egyre engedékenyebbé vált, a hazai várossá nyilvánítás szabályainak kiürülése városállományunk előzőekben már említett „felhígulását” eredményezte. A városok központi szerepköreik szerinti meghatározásának egységes nemzetközi alkalmazásánál azonban alapvető nehézséget jelent, hogy a városi jelleghez kötött funkciók, intézmények és kommunális ellátások kritikus szintje és köre társadalmanként eltérhet, ráadásul a technikai fejlődéssel és fogyasztási szokásokkal párhuzamosan az elvárt központi funkciók időben is gyorsan változnak.

I.2. A mezőgazdaság szerény jelentősége

Az ipari forradalommal megjelenő modern városok a munkaerőigényes gyáripari termelés otthonává váltak, így a tevékenységi sokszínűségük mellett a gazdasági arculatuk is egyre határozottabban eltért a falvakétól. A városi gazdaságokat ekkortól mindmáig elsődlegesen a mezőgazdaságon kívüli ágazatok dominálják, ezek közül is a XX. század második feléig kifejezetten az *ipari tevékenység vált meghatározóvá*, ami alapvetően megkülönböztette őket a továbbra is agrárkarakterű falvaktól.

A társadalmi mobilitás (lakosság mezőgazdaságból iparba vándorlása) egyúttal földrajzi migrációt (faluból városba áramlást) is jelentett. De nem csak a gyárak vonzották a népet a városokba, hanem fordítva is: az időközben hatalmasra nőtt metropoliszok, mint óriási közeli felvevőpiac egyúttal ideális telephelyeivé is váltak a nagyszériás fordista tömegtermelés számára. Egy térség gazdasági fejlettségét ekkoriban még jól kifejező iparosodottsága és városodottsága tehát kölcsönösen hatottak egymásra, így maga az iparosodással párhuzamosan végbemenő urbanizáció is végső soron a fejlettség, a modernitás

egyfajta fokmérőjévé vált. Bár az ipar dominiálta a korszak városi gazdaságait, ezek a városok sem tekinthetők monofunkcionálisnak, hiszen a zsúfolttá váló nagyváros működtetése megkövetelte, a technikai fejlődés pedig lehetővé is tette egy sor lakossági köz- és magánszolgáltatás (például közlekedési, oktatási, egészségügyi, közigazgatási, rendészeti, kommunális és kulturális szolgáltatás) fejlődését.

A XX. század második felében a jóléti társadalmak erősödő munkásszakszervezetei, a fejlődő világ, mint piaci versenytárs megerősödése, a kimerülő ipari nyersanyagforrások, az erősödő környezettudatosság, alternatív anyagok (pl. műanyag) és az anyagtakarékos technikai innovációk (pl. miniatürizáció) együttesen a nyersanyagtermelő és -feldolgozó nehézipar válságához vezettek a fejlett világban. Egy paradigmaváltás következett be, a posztmodern városokban továbbra is a mezőgazdaságon kívüli tevékenységek jellemzőek, de az ipar helyett már egyre inkább a *szolgáltató ágazatok válnak dominánssá* (deindusztrializáció vagy terciarizáció). A városokban megmaradt ipar is inkább a kisszériás, környezettudatosabb posztfordista termelésre alakul át, míg a meglévő szolgáltatások

mellett sokféle újabb terciér és kvaterner szolgáltató, ún. „kreatív” ágazat erősödik fel (pl. pénzügyi, kutatás–fejlesztési, művészeti, szórakoztató, turisztikai vagy hírközlési tevékenységek). Az információs társadalomba intenzíven bekapcsolódó városok egyúttal az információáramlás elosztó központjaivá (hub) válnak. A korábbi központi piactér továbbra is megmaradt a városban (Time Square, Broadway, City of London), de a tevékenységi köre a kor igényének megfelelően átalakult. A harmadik évezred küszöbén a városi gazdaságokra a szolgáltatások nagyon színes, sokoldalú keveredése jellemző, ugyanakkor mindez a globalizálódó világban együtt járt azzal, hogy az egyes városok közötti egyedi különbségek részben el is halványultak.

Az agrárium alacsony súlyának figyelembe vétele a városok meghatározásánál leginkább napjainkban már csak a fejlődő világban releváns. Indiában például a kritikus 5000 fős népességszám és a 400 fő/km²-es népsűrűség mellett csak az a település lehet város, amelyben a férfi munkavállalók legalább 75 százaléka a nem mezőgazdasági szektorokban dolgozik (VARGA Á. 2012). A fejlett világban azonban az agráriumon kívüli ágazatok

gazdasági aránya ma már kevésbé mérvadó a városok definiálásában, a terciér ágazatok ugyanis nem csupán a városi, hanem a vidéki gazdaságokban is egyre inkább teret hódítanak. A világ legfejlettebb országait tömörítő OECD vidéki térségeiben is átlagosan mindössze 14 százalék az agrárkeresők aránya.

II. Társadalmi–statisztikai városfogalom

A városok fogalmának meghatározásakor egyre több ország a mennyiségi megközelítési módot alkalmazza (ún. statisztikai városfogalom), amelyben a városok, urbanizált terek lehatárolásának alapja egy kritikus népességszám vagy népsűrűség. Mindkét jelzőszám használata esetében kétségtelenül előnyt jelent, hogy ezek viszonylag egyszerűen elérhető, objektíven megragadható ismérvek, így népszerű, széles körben alkalmazott módszerét jelenthetik városok definiálásának. A statisztikai városfogalmat több ország várossá nyilvánítási gyakorlatában együtt alkalmazza a funkcionális városfogalommal.

II.1. Nagyobb népességszám

A világ számos országában a városokat a településhálózat

népesebb tagjaival azonosítják, s a városi jogállást kizárólag egy adott kritikus lélekszám eléréséhez kötik. A „fontosság” közvetett mérőszámaként önmagában a városok és a falvak népességszáma régóta viszonylag pontosan elárulja azok településhierarchiában betöltött helyét (KOVÁCS Z. 2002b). Az ipari forradalmat követően a nagyobb népességszám – mint a városokat a falvakkal szemben meghatározó karakteres bélyeg – jelentősége különösen felértékelődött, ekkortól ugyanis a modern városok egyre nagyobb népességszámra tettek szert, amely alapján markánsabban elkülöníthetőkké váltak a falvaktól.

Ma már az országok jelentős részénél a várossá nyilvánítás egyetlen kritériuma egy *adott kritikus népességszám* küszöb elérése. Azokban az országokban, ahol nem volt hagyománya a történelmileg örökölt, a király adományozásán alapuló városi rangnak, ott már eleve a népességszámhoz kötötték a várossá nyilvánítást. Az Amerikai Egyesült Államokban például 2500 fős küszöbértéket alkalmaznak a városok lehatárolásánál. A kritikus lélekszám azonban világszerte szélsőségesen változó. Nagyvonalakban megállapítható, hogy minél fejlettebb és alacsonyabb népsűrűségű egy-

egy ország, annál alacsonyabb népességszámhoz köti a városi jogállást. Egyes ritkábban lakott, fejlett északi országoknál (Dánia, Svédország) már 200 fő elég ahhoz, hogy egy települést városnak tekintsenek. Írországban az alsó határ 1500 fő. Több európai uniós tagállam esetében ez a szám 2000 fő (pl. Franciaország, Hollandia, Luxemburg és Németország), Ausztriában a kritikus méret 5000, míg a dél-európai országoknál (Görögország, Olaszország, Portugália és Spanyolország) pedig 10 ezer. (KOVÁCS Z. 2001, UNPD 2011) Ázsia egyes országaiban a küszöbértékek az előzőek többszöröse is lehetnek: Szíriában 20 ezer, fejlettsége ellenére Japánban 50 ezer fő.

A jelentősen változó határértékek miatt országonként tehát adott esetben igen eltérő tartalom párosul a város fogalmához (valahol már a néhány száz fős kistelepülések is ide tartoznak, máshol még a több ezer fősek sem), ami ellehetetleníti az országok városodottságának objektív összevetését. A nagyobb nemzetközi szervezetek vagy a tudományos kutatások az összehasonlíthatóság érdekében gyakran a hivatalos városi jogállás helyett *valamennyi ország esetében egy meghatározott népességszám* feletti településeket tekintik városoknak. Az ENSZ

Statisztikai Hivatala (UNSTAT) az 5000 főnél népesebb településeket tartja városi településeknek („urban settlements”), az ENSZ meghatározását a világ számos országa átvette, különösen a később függetlenedő államok (pl. Szlovákia). Az Európai Statisztikusok Konferenciája 1964-ben azt javasolta, hogy a 10 ezer főnél népesebb településeket tekintsék városinak („urban localities”), a 2 és 10 ezer fő közöttieket pedig részben városinak („semi-urban localities”). Ez később az ENSZ ajánlásává is vált az 1970-es európai népszámlálásokhoz. (Kosiński, L. 1970) A lakosságszám nem csupán a városok és a falvak elkülönítésének képezi gyakran alapját, de magán a városhálózaton belül is lehatárolhatók népességszám szerinti városnagyság-kategóriák is.

Nagyvárosok

A nagyvárosok egzakt módon történő lehatárolása még a városokénál is nehezebb feladat, már csak az ehhez figyelembe vett jelzőszám szempontjából is. A szűkebb, népességföldrajzi szempontból értelmezett nagyváros szóban előforduló „nagy” előtag elsősorban a méretre, a nagyobb lakosságszámra (és kevésbé a település területi kiterjedésére)

utal. Valójában azonban a széles körben értelmezett nagyváros ennél tágabb, a városhierarchiában betöltött pozíciót is megjelenítő fogalom, amely nem ragadható meg egyetlen mérőszámmal, így önmagában a népességszámmal sem. Ugyanakkor számos tudományos publikációban (cikk, statisztika, atlasz, enciklopédia) szereplő városhierarchia-vizsgálat³ általában megelégszik azzal, hogy egy konkrét népességszám-küszöbhez köti a nagyváros fogalmát, amely (különösen napjainkban) nem feltétlenül azonos a városhálózatban betöltött funkcióival.

Ha elfogadjuk a népességszámot a lehatárolás alapjának, további kérdésként merül fel, hogy mekkora népességszámot érdemes a nagyvárosok kijelölésénél figyelembe venni. A XX. század folyamán világszerte lezajlott, és máig tartó, kiugróan gyors ütemű urbanizáció hatására a *nagyváros fogalmához kapcsolódó népességszám napjainkra jelentősen megnőtt*. „A századfordulón a 100 000 lakosú városokat már nagyvárosoknak tekintették, ma a nagyvárosi jelző csak a félmillió vagy annál népesebb településeket illeti meg.” (HEGEDŰS M. 1973, p. 8)

3 Már ahol nem kifejezetten a városhierarchia felállítására cél.

A nagyvárosok fogalmához kötődő népességszám-kritérium nem csak időben, hanem térben is változik. Mivel az egyes térségek eltérő méretű városokkal, településhálózati sajátosságokkal rendelkeznek, a nagyváros fogalmához kapcsolódó lélekszám, mint küszöbérték is országonként változó,⁴ relatív fogalom, igazodván az adott ország településhálózati képéhez.⁵ A

4 Nem is minden nyelvben jelenik meg a nagyváros fogalma. A német nyelv például használja a „Grosstadt” kifejezést, az angolban azonban leginkább a „city” szó feleltethető meg a nagyváros fogalmának, amely két értelemben használatos. Egyrészt a „city” szűkebb értelemben csupán a nagyobb városok központjára, belvárosára vonatkozik, másrészt magát a város egészét jelentheti, csakúgy mint a „town” kifejezés. Ez utóbbival szemben a „city” szóval általában nagyobb méretű városokat illetik. Így a magyar nagyváros angol megfelelője lehet „large city”, de önmagában a „city” fogalma is használható.

5 Ehhez hasonlatos probléma a természetföldrajzban a hegységek és a dombságok közötti elkülönítés országonként eltérő módszere, amely erősen függ az adott ország domborzati viszonyaitól. A viszonylag alacsony átlagmagasságú

kelet-közép-európai szakirodalom osztályozásai a 100 ezer főnél népesebb városokat sokszor már nagyvárosoknak tekintik (gyakran lehet találkozni Magyarországra vonatkozóan is a „Budapest és a nagyvárosaink” kifejezéssel), európai léptékben azonban a félmillió főnél kisebb lélekszámú magyar „nagyvárosok” legfeljebb középvárosnak számítanak. C. A. Doxiadis egy olyan 12 szintű (ekisztikai) településrendszert vázolt fel, amelynek kezdő szintje, elemi egysége maga az ember. Doxiadis besorolásában a kisváros („small polis”) lélekszáma legalább 10 ezer fő, e feletti szint a város („polis”), mely alatt a 70 és 500 ezer fő közötti településeket érti, és a településrendszer 9. szintjén lévő *nagyvárosok („small metropolis”)* kategóriájába *legalább félmillió városok tartoznak.*

Magyarországon az 500 méternél magasabban fekvő domborzati formákat a magyar természetföldrajzi szakirodalom hegyeknek (hegység, középhegység) nevezi. Ezzel szemben a változatosabb függőleges tagoltsághoz „szokott” romániai geomorfológiai szakirodalomban csak a tengerszintnél 800 méterrel magasabban fekvő területeket tekintik hegyiségeknek.

városnagyság- kategória	népességszám, fő	kategóriához tartozó hazai városok, 2012. január 1.		
		száma, db	össznépessége, fő	népességaránya, %
nagyváros, ebből:	500 ezer felett	1	1740071	25
óriásváros (megapolisz)	10 millió felett	0	0	0
világváros (metropolisz)	1 –10 millió	1	1740071	25
regionális nagyváros	500 ezer – 1 millió	0	0	0
középváros	20 –500 ezer	58	3036575	44
kisváros	20 ezer alatt	269	2162686	31
<i>összes város</i>		<i>358</i>	<i>69309302</i>	<i>100</i>

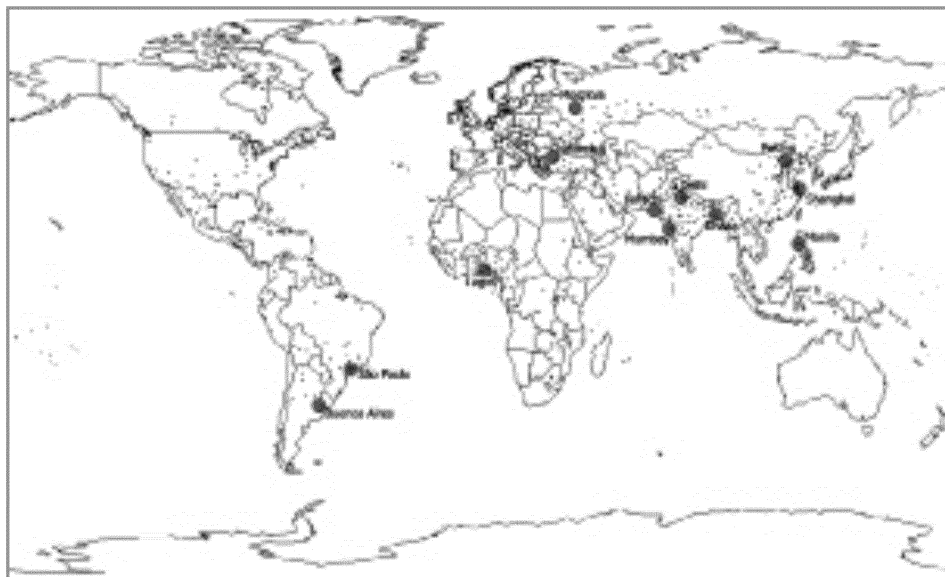
1. táblázat: A városok népességszám szerinti osztályozása és a hozzájuk tartozó hazai városok, 2012.

A regionális nagyváros esetében a regionális jelző nem feltétlenül a Magyarországon NUTS2 szintet alkotó tervezési-statisztikai régiókra, hanem inkább nagytérségekre (esetenként országhatárokon túlra is kiterjedő tájegységekre) vonatkozik.

Forrás: KSH adatai alapján a szerző összeállítása

Magyarországra, csakúgy, mint Köztes-Európa egészére jellemző, hogy viszonylag alacsony a nagyvároslakók aránya. (KOVÁCS Z. 2002a) A 10 milliósnál népesebb megavárosok elmaradása nem kifejezetten térségünkre jellemző, hanem Európa egészére, hiszen mindössze Isztambul és

Moszkva népessége sorolható ide kontinentális szinten is (1. ábra). Az óriásvárosok zömében a fejlődő országban a demográfiai robbanással párhuzamosan jöttek létre a XX. században, amikor az öreg kontinens nagyvárosai növekedése lelassult, számos esetben fogyóra váltott.

1. ábra: A nagyvárosok (500 ezer–10 millió fő között; kis fekete karikával jelölve) és a megavárosok (10 millió fő felett; nagy sötétebb körrel jelölve) elhelyezkedése a Földön 2012-ben

Forrás: WORLD GAZETTEER alapján a szerző szerkesztése

Köztes-Európának *millió*s *metropolisza* is alig van (Belgrád, Budapest, Bukarest, Prága, Szófia és Varsó), amelyben három fontos tényező emelhető ki:

⊕ Kelet-Közép- és Délkelet-Európa nemzetei hosszú évszázadokon át a külső nagyhatalmak (német-osztrák, török és orosz) birodalmi alá tartoztak, nem létező vagy akadályoztatott önálló államiságuk híján történelmileg nem fejlődtek ki erős szuverén fővárosok. Csak a XX. században beszélhetünk függetlenedésről (igaz a XX.

század második felében a szovjet megszállás miatt ez is jobbára csak néveleges volt).

⊕ A metropoliszok fejlődésének viszont kedvezett az, hogy az I. világháború utáni határváltoztatásokkal a győztes nagyhatalmak a birodalmak között kisebb-nagyobb ütközőállamokat hoztak létre, amelyekben a többségi államalkotó nemzet tudatos államépítésének részét képezte az erős, szimbolikus fővárosok megteremtése (Belgrád, Bukarest és Prága). A második világháború után (legalábbis a kezdeti

évtizedekben) a centralizált szocialista államhatalom szintén a fővárosok fejlesztését preferálta. Nem véletlen, hogy az egykori szocialista fővárosok köre ma is megegyezik a térség metropoliszaival (ez alól csupán Tirana jelent kivételt).

- ⊕ A rendszerváltozással Köztes-Európa nemzetei végre valódi függetlenséget szereztek. A XX. század elején mesterségesen létrehozott szövetségi államok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Szovjetunió) széthullottak, jelenleg egész Köztes-Európát 18 ország alkotja, amelyek kis méretük miatt (népességük átlagosan 7 millió fő körüli, átlagterületük nem éri el a 80 ezer km²-t) nem kedveznek milliós metropoliszok kialakulásának.

Az 500 ezer és 1 millió fő közötti népességgel rendelkező regionális nagyvárosok tekintetében erős hiányosság mutatkozik Nyugat-Európaéhoz képest. Ebből a szempontból Kelet-Közép- és Délkelet-Európa országai és velük együtt regionális nagyvárosaik (ha vannak) négy főbb típusba sorolhatók:

- ⊕ Egyedül Lengyelországban figyelhetünk meg

igazi policentrikus nagyvárosálózatot, Varsó ellenpólusaként négy lengyel regionális nagyváros is megjelenik. Ebben szerepet játszik Lengyelország történelmi sajátossága, hogy a három részre szabdalt lengyel területeken önálló központok fejlődhettek ki. Varsó ellenőrzése egy időben sokáig csupán Mazóviára és az Orosz Birodalomba betagozódó többi lengyel területre terjedt ki. A történelmileg Németországhoz tartozó Szilézia „fővárosa” Breslau (Wrocław) volt. Az eleve kétpólusú Galicián belül a régi államközpont, Krakkó és az 1945-ben elcsatolt Lemberg (Lwow) játszanak központi szerepet. A nyugat-lengyel területeken a X–XI. századi korai lengyel államközpont, majd fontos kereskedőváros Poznań, illetve a pamutipari fejlődés révén megerősödő Łódź váltak Varsó érdemi ellenpólusaivá. A többpólúsúsághoz hozzájárul, hogy a lengyel közlekedési hálózat sem Varsó-centrikus.

- ⊕ Néhány kisebb ország esetében maga a főváros tartozik az 500 ezer és 1 millió fő közötti nagyvárosok kategóriájába.

Ezek a régebb óta fővárosi funkciót betöltő Tirana kivételével a rendszerváltás után függetlenedő kisebb nemzetek újdonsült fővárosai – Kisinyov (Chişinău), Rīga, Vilnius és Zágráb –, amelyek korábban egy-egy tagköztársaság székhelyeként valódi regionális nagyvárosként funkcionáltak. Esetükben az ország kis népességszáma (közülük még a legnépesebb Horvátország lélekszáma is épp hogy meghaladja a 4 millió főt) szerepet játszik abban, hogy még a főváros sem éri el a milliós nagyságrendet.

- ⊕ Számos országban (így hazánkban is) ez a regionális nagyváros kategória teljesen üres, megvan a milliós főváros, de nincsenek erős regionális nagyvárosok. A Kárpát-medencében a sugaras közút- és vasúthálózat, az unitárius állami berendezkedés miatt történelmileg nem alakultak ki Budapest erős ellenpólusai. A milliós főváros után nagy lemaradással következnek a második városok több ország esetében is: Debrecen és Újvidék csupán 200 ezer, Brno, Craiova és Plovdiv is inkább kb. 300 ezer főt érnek el.

- ⊕ A posztszocialista országok jelentős része egyáltalán nem rendelkezik nagyvárossal. Ezek kivétel nélkül a rendszerváltáskor függetlenedő kisországok, amelyek Szlovákia és Észtország kivételével jugoszláv utódállamok (Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia, Montenegró és Szlovénia).

Középvárosok

A 20 és 500 ezer fő közötti középváros jellegzetes kelet-közép- és délkeleti-európai településnagyság-kategória. Térségünkben a középvárosok sokkal meghatározóbb szerepet töltenek be a városhálózaton belül mint Nyugat-Európában. Csak Magyarországon több mint 3 millióan élnek középvárosokban, amely város lakóink közel felét teszi ki (1. táblázat). Három jellegzetes középváros-típus jelenik meg Köztes-Európában:

- ⊕ Az újonnan függetlenedett utódállamok új fővárosai, amelyek egy része (Pozsony és Tallinn) rövidebb-hosszabb ideig már korábban is betöltött fővárosi funkciókat. Másik részük azelőtt legfeljebb csak jugoszláv tartományi-társasági

székhely volt (Podgorica, Pristina, Szarajevó és Szkopje). Független országok fővárosaként a többi középvároshoz képest napjainkban komoly fejlődési impulzust kapnak ahhoz, hogy az európai városhierarchia magasabb szintjére kerülhessenek.

- ⊕ A középvárosok külön csoportját képezik a régió- és megyeszékhelyek, amelyek az 1970-es évektől szinte minden szocialista országban a településhálózat-fejlesztési, beruházási politika fő kedvezményezettjeivé váltak (pl. Nyíregyháza, Salgótarján, Székesfehérvár vagy Tatabánya). Ez egyrészt annak a felismerésből következik, hogy elodázhatatlanná vált az 1950-es és 1960-as évek elhibázott gazdaságpolitikája nyomán túlzottá váló fővárosi koncentrációkellensúlyozása. A szűkösen rendelkezésre álló erőforrások miatt a megyeszékhelyeket és egyéb középvárosokat favorizáló forráselosztás azonban nem csupán Budapest, hanem a falvak többségének rovására is történt, sőt a fejlesztő beruházások szabályos tiltása a falvak számára a fővároshoz képest sokkal végzetesebb

veszélyt teremtett. Másrészt a megyei pártpolitikusok a megyéjük fejlesztésére szánt állami forrásokból előszeretettel gazdagították a saját megyeszékhelyeiket. Paradox módon különösen azok a megyeszékhelyek jártak jól, amelyek nem voltak megyei városok⁶ (akkor még voltak ilyenek), ezek ugyanis nem csupán a magának a városnak, hanem az egész megyének szánt fejlesztési források felett gazdálkodhattak (ILLÉS I. 2008). Mindez a megye kisvárosai és falvai számára súlyos következményekkel járt.

- ⊕ Az ún. „szocialista iparvárosokat” mesterségesen hozták létre általában bányászati, nehézipari vagy vegyipari célú zöldmezős beruházással. Az erőltetett iparosítás révén felfejlesztett középvárosokra több mint száz példát találhatunk Közép- és Kelet-Európa-szerte (pl. a lengyel Nova Huta vagy a bulgár

6 Az 1970-es években még nem minden megyeszékhely volt megyei jogú város. Ma már valamennyi megyeszékhely egyúttal megyei jogú város is, sőt öt nem megyeszékhely: Dunaújváros, Érd, Hódmezővásárhely, Nagykanizsa és Sopron is.

Dimitrovo), közöttük magyar városok is előfordulnak (Ajka, Dunaújváros, Kazincbarcika, Komló vagy Várpalota). Ezek a hirtelen felfejlesztett egy vagy néhány gyáras középvárosok a rendszerváltás után gazdasági és demográfiai válságba kerültek.

- ⊕ Az előző város csoporttal ellentétben viszont az agglomerációs középvárosok esetében épp a legutóbbi évtizedekben figyelhető meg egyigendinamikus növekedés a nagyvárosi szuburbanizáció elmélyülésével. Ezek egy részének több tízezres népességszáma ma már vetekszik egyes megyeszékhelyekkel is. Ilyen agglomerációs középváros például Érd, Gödöllő vagy Vác (Budapest), Barcsa / Borča (Belgrád), Brandýs nad Labem–Stará Boleslav (Prága), Luboń (Poznań), Piaseczno (Varsó) vagy Wieliczka (Krakkó esetében). Jellemzőjük, hogy számos lakossági szolgáltatás (oktatás, egészségügy, kultúra) sokszor azonban csak késve követi a gyors betelepülést, igaz ez a hiány csak relatív, mert fejlett közlekedési infrastruktúrájuk

(ezt az ingázás követeli meg) révén a nagyvárosi ellátó intézmények könnyen elérhetőek. A rendszerváltás után a kiváló közlekedésföldrajzi adottságaik (autópálya, HÉV, vasút) és nagyvárosokhoz közeli fekvésük révén a külföldi működőtőke-befektetések és a központi városból kitelepülő hazai vállalatok kedvelt célhelyei (ipari és szolgáltatási szuburbanizáció). Korábban az ilyen városokat előbb-utóbb bekebelezte a nagyváros. Ha nem válnak egyszerű alvóvárosokká, hanem számos központi szerepkört (pl. egyetem, turisztikai események, látnivalók) betöltenek (posztszuburbanizáció), jó eséllyel válhatnak a városrégió alközpontjaivá (pl. Gödöllő a 2011-es magyar EU elnökség idején számtalan fontos nemzetközi találkozóknak adott otthont).

Kisvárosok

Miközben Nyugat-Európa városlakóinak közel fele 20 ezer főnél kisebb népességű kisvárosokban él, Kelet-Közép-Európában és a Balkánon a

kisvárosok népességaránya 15–30 százalék körüli (Magyarországon 31 százalék). Németalföldön vagy a Pó-völgyében kisvárosok sűrű szövetéke formálódott ki, amelynek kialakulása a középkori, kora újkori időkre nyúlik vissza, amikor térségünkben még alig indult meg a városfejlődés. Magyarországon tipikusan ide tartoznak a helyi piaci funkciót betöltő járásszékhelyek (pl. Szigetvár) – ezek vagy hagyományosan már falusi vonzáskörzettel rendelkező kézműves–kereskedő városkák voltak, vagy csak a polgári közigazgatás és a vasútépítés nyomán váltak központtá –, másrészt a mezővárosok (pl. Kisújszállás) (BELUSZKY P. 1999). A gyenge kisvároshálózat a szocializmus évtizedeiben még kevésbé fejlődött, háromféle funkció tekintetében is hátrányt szenvedett (ILLÉS I. 2008):

⊕ A tsz-ek kialakításáig a kisvárosok piacai hagyományosan fontos szerepet játszottak a környékbeli agrártermékek értékesítésében. Ezt a funkciót azonban később elveszítették, az újonnan létrehozott szocialista tsz-ek közvetlenül az állami felvásárlókkal álltak kapcsolatban kihagyván a helyi kereskedelmet.

A tsz-k fokozatos összevonásával (divatos nevén „racionalizálásával”), a tsz-központ a maga agrárértelmiségével is csak a nagyobb városokban maradt meg.

⊕ Ezt a veszteséget kárpótolhatták volna az ipari beruházások, azonban ezek is elmaradtak. Az 1950-es és 1960-as években erőltetett iparosítás erőteljesen fővárosokra és a nehézipar számára hasznos (vélt vagy valós) nyersanyaglelőhelyekre koncentrált (ipari tengely). Az 1970-es évektől a településhálózat-fejlesztés céljává vált a nagyvárosi ipari koncentráció enyhítése, ez azonban elsődlegesen a középvárosok javára szolgált. Ipari beruházások híján pedig az azokkal járó lakás-, közüzemi és intézményi infrastruktúra fejlesztése is kimaradt a tervekből (engedélyekből). Ha megkésve volt is a kisvárosok körében szerényebb iparosítás, ez már nem generált népesedést, sőt a kisvárosi életminőség romlásával az elvándorlások nyomán megkezdődött a demográfiai hanyatlásuk is.

⊕ Hagyományosan a klasszikus kisvárosi funkciók közé tartozik a járási szintű közigazgatási feladatok ellátása. A szocializmus későbbi évtizedeiben több ország (Bulgária, Lengyelország, Magyarország, Románia) a háromszintű közigazgatás rendszeréről (megye–járás–település) áttért a kétszintű közigazgatásra (megye–település), ami a járások felszámolásával járt, ez pedig a kisvárosok térségi szervező funkciójának végét jelentette. Igaz a hazai kisvárosi turizmus szempontjából kétségtelenül ma előnyt jelent, hogy a szocialista hivatalépületek nem „csúnyítják el” a kisvárosok központját (ILLÉS I. 2008) – szemben például Szlovákiával. Ugyanakkor a rendszerváltás után bevezetett közigazgatási funkciók nélküli kistérségi rendszer továbbra sem tudta „közelebb hozni” a kisvárosokat a vidékükhöz. Az infrastrukturális hiányok felszámolása segíthet abban, hogy a kisvárosok a vállalkozói, szórakoztató–szabadidős tevékenységek,

vagy az agrobiznisz helyi központjaivá válhassanak (BELUSZKY P. 1999), de talán az is pozitív tendencia, hogy a 2013-as járásrendszerrel számos kisváros végre visszakapja hagyományos közigazgatás-szervezési szerepét.

A városok népességszám szerinti lehatárolásánál további nehézséget okoz a városok közigazgatási határainak megváltoztatása, ahogy például 1950-ben Budapest, 1965-ben pedig London esetében. Egy-egy adminisztratív döntésnek köszönhetően jelentősen megnőhet a város mérete függetlenül a valós városfejlődési folyamatoktól.

A városok népességszámára kétfélemódon érkezelhetünk statisztikák: *elővárosokkal együtt vagy azok nélkül*. Mivel az elővárosi övezet kijelölésére az egyes országokban szintén eltérő a gyakorlat, az elővárosok nélküli népességszámot érdemes figyelembe venni. A World Gazetteer honlapján szereplő adatok tanúsága szerint az Európai Unióban jelenleg 52 város népességszáma haladja meg a félmillió főt elővárosok nélkül (2. ábra).

2. ábra: Az Európai Unió 59 valaha félmillió főnél népesebb nagyvárosa.

A világos színnel jelzett városok népességszáma 2012-ben már nem éri el a félmillió főt

Forrás: WORLD GAZETTEER alapján a szerző szerkesztése

II.2. Nagyobb népsűrűség

A népességszám valóban az egyik legegyszerűbben elérhető jelzőszám, azonban ma már a közigazgatási határok szerinti lakosságszám egyre kevésbé árulja el a településhierarchiában betöltött szerepet, így napjainkban már

kevésbé tekinthetünk a fontosság követett mérőszámaként rá. Ennek két oka van:

- ⊕ Egyrészt egyre nehezebb egyértelműen meghúzni a városok tényleges határait. A XX. században több város fokozatosan összenőtt sűrűn lakott környezetével. A

közigazgatási értelemben vett város lélekszáma gyakran már túl szűk területre vonatkozik, nem azonos a tényleges, kompakt városi térrel. Az urbanizációs folyamatokat ilyenkor egyébként gyakran követi is a városok közigazgatási területének kibővítése – igaz csak időben késleltetve.

- ⊕ Másrészt évtizedek óta számos példát látunk arra, hogy az elővárosi övezetbe irányuló kiköltözések révén a központi város népességszáma visszaesett. A központi város fogyó népessége azonban nem jelenti a város településhierarchiában betöltött romló pozícióját, hiszen a népességcsökkenése nem kis mértékben azokból a kiköltözőkből adódik, akik továbbra is a városrégióban maradnak. E városok továbbra is őrzik szerepüket, esetükben nem egyszerűen népességfogyásról van szó, hanem a szűk adminisztratív határon túlterjedő, funkcionálisan kompakt városon belüli népességátrendeződésről. A népességfogyás ugyanis esetükben általában a szuburbanizáció folyamatával függ össze,

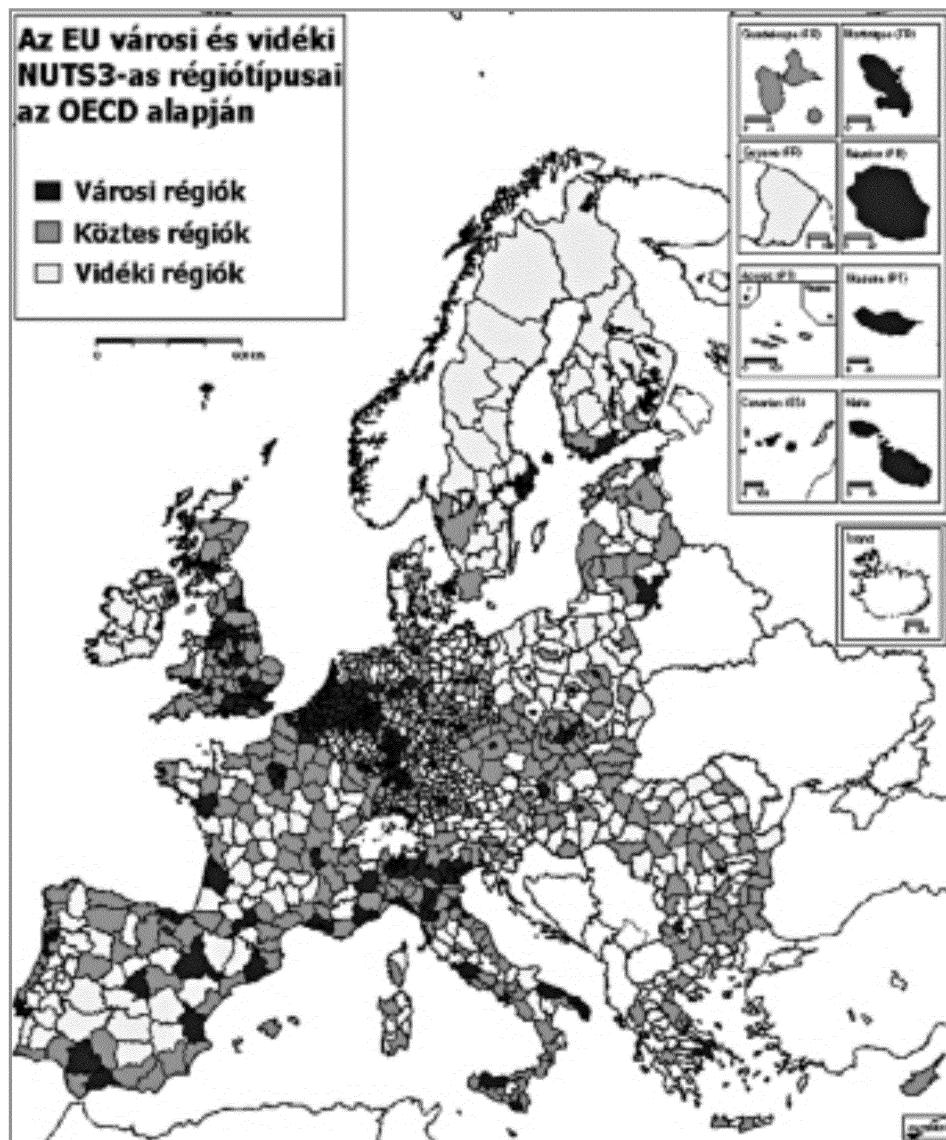
amikor a városnövekedés súlypontja áttevődik a város közigazgatási határán kívül eső, de ahhoz fizikailag is szorosankapcsolódó elővárosi övezetbe. Az elvándorló népesség jelentős része tehát nem távolodik el a várostól, hanem annak elővárosi övezetében marad. Bár a közigazgatási értelemben vett város népességszáma fogyni kezd, az elővárosi övezetet is magába foglaló valódi kompakt városi tér teljes népességszáma nem feltétlenül csökken.

A települések összenövésével kialakult városrégiók, városi népességtömörülések lehatárolásához a népességszámnál alkalmasabb a népsűrűség. Különösen a fejlett világban terjedt el ez a megközelítés, ahol a városi és vidéki térségek között már egyre kevésbé differenciál a nem mezőgazdaság keresők aránya a vidéki terciarizálódás következtében. Az Amerikai Egyesült Államokban például az agrárkeresők aránya mindössze 2, az Európai Unióban pedig 5–6 százalék. Mivel mindkét esetben ennél jóval nagyobb a vidéki térségeken élők aránya, nyilvánvalóan már a vidéki foglalkoztatottak jelentős része

sem a mezőgazdaságból él. Ezért napjainkban a városi és rurális területek megkülönböztetésére a kevésbé differenciáló gazdasági szerkezet helyett a világ legfejlettebb országait tömörítő *OECD* kezdeményezésére egyre inkább egy új jelzőszámot, a népsűrűséget alkalmazzák. Az *OECD* a 150 fő/km²-nél sűrűbben lakott településeket (LAU2) urbánus kategóriába sorolja, majd ezek régiójukon (NUTS3, Magyarországon ez a megyei szint) belüli százalékos népességaránya alapján határolják le az ún.

túlnyomórészt urbánus régiókat („predominantly urban regions”). A városi tereknek az *OECD* szerint az alábbi feltételek valamelyiknek meg kell felelnie:

- ⊕ ha a NUTS3 régió lakosságának legalább 85 százaléka urbánus településen él.
- ⊕ ha a NUTS3 régió lakosságának legalább 50 százaléka urbánus településen él, és a régió lakosságának legalább 25 százaléka egy régióon belüli félmillió nagyváros lakója (3. ábra).

3. ábra: A városi térségek (sötétszürke színnel) az Európai Unióban az OECD meghatározása szerint

Forrás: EUROSTAT honlapja

A városok népsűrűség szerinti lehatárolása azonban kevésbé alkalmas megoldás a *fejlett világon kívül*. Az agrártúlnépesedéssel

küszködő Dél-Ázsia és Trópusi-Afrika vidéki térségei könnyen többszörösen meghaladják az OECD határértékét, a nagy

népsűrűség ellenére mégsem tekinthetők urbanizált térségeknek. Az ilyen térségekben még mindig használható a mezőgazdaság szerepe a városok és falvak elkülönítésében. A posztszocialista országok közül hasonló mondható el Koszovóról, amelynek valamennyi helyhatóságában 150 fő/km² feletti a népsűrűség, így az OECD lehatárolása alapján 100 százalékban urbánusnak tekinthető, így egész Európa legurbanizáltabb országának számíthatna (ILLÉS I. 2008).

Kelet-Közép-Európa több országa tagjai az OECD-nek, a városi terek lehatárolásának módszerét esetükben sem célszerű kiigazítás nélkül alkalmazni, pl. ritkább hazai benépesültséghez igazodva Csatári Bálint 150 helyett csupán 120 fő/km²-es küszöbértéket, a NUTS3-as helyett pedig a LAU1-es területi szintet vette figyelembe. Magyarország városi jogállású településeinek több mint fele (187!) ritkábban lakott az OECD szerint urbánusnak településektől elvárt 150 fő/km²-nél, közülük Abádszalók népsűrűsége mindössze 30 fő/km² (!). Ugyanakkor 119 falusi jogállású település az OECD meghatározása szerint urbánus karakterűnek számít, a legsűrűbben lakott falvak a Budapesti agglomerációban helyezkednek el

(Diósd, Erdőkertes, Remeteszőlős és Üröm népsűrűsége meghaladja az 1000 fő/km²-t).

Az OECD meghatározása szerint csupán Budapest számít túlnyomórészt urbánus karakterű NUTS3 régióknak Magyarországon, az utána következő Pest megye⁷ is csak 76 százalékkal rendelkezik. Ha a megyék (NUTS3) helyett a 2013-as járások (LAU1) szintjén végezzük el a lehatárolást, akkor Budapest mellett több urbánus járás is lehatárolható, ezek többsége Pest megye járásai (Budakeszi, Dunakeszi, Érdi, Gödöllői, Pilisvörösvári, Szigetszentmiklósi és Vecsési) vagy regionális központok környéki (Debreceni, Miskolci és Pécsi) járások.

Az OECD módszere a fejlett országok esetében is kiigazításra szorult. Az *Európai Unió* a népsűrűsége alapozott alapvető elképzelést továbbra is megtartotta, de több ponton megváltoztatta az eredeti OECD meghatározást. Ezek közül a legfontosabb finomítások az alábbiakban foglalhatók össze:

- ⊕ Az Európa-szerte jelentősen változó településméretetek (LAU2) miatt a városi alapegységek kijelölésénél a valódi településhatárok

7 NUTS2 és NUTS1 régiók szintjén Közép-Magyarország a 90 százalékos értékével már túlnyomóan urbánus régióknak számítana a régiók közül egyedülként.

helyett egy 1 km²-es cellából álló négyzethálóból indultak ki.

- ⊕ A városi alapegységek kritikus népességsűrűségét 150 helyett 300 fő/km²-re növelték, és a népsűrűség mellett bevezettek egy kritikus népességszámot is, amelyet 5000 főben határoztak meg.
- ⊕ A túlnyomórészt urbánus régiók esetén 85-ről 80 százalékra csökkentették a városi alapegységek kritikus népességarányát.

III. Településképi–urbanisztikai városfogalom

A városokat hagyományosan már a látványuk is megkülönbözteti a falvaktól. Az uralkodó elit védelmére épített városfalak hosszú ideig elválaszthatatlanul hozzáfórtak a (világi, egyházi) központi funkciót betöltő városok fizimiskájához. A várfal ma is számos város címerében megjelenik (például Bordeaux, Budapest, Eger), még akkor is, ha már a fal maradványai is alig fedezhetőek fel. A modern nagyvárosok növekedésükkel szétfeszítették városfalaikat, a városok fizikai látványa azonban még inkább eltér a falvakétól. A városépítész

mind horizontálisan, mind pedig vertikálisan reagált a modern idők zsúfoltságára.

III.1. Beépítési sűrűség

Az ipari forradalmat követően a migrációs célponttá váló városokban hamar elfogytak a szabad területek, megnőtt a beépítési sűrűség, csökkent a telkek mérete. Az XIX. századi angliai munkástelepek egyik jellegzetes városépítészeti megjelentési formáját alkották az ún. „*back-to-back*” típusú sorházak, amelyek az utcafront felé egy komor, zárt látványt nyújtottak.

Ahogy a városok közvetlen szomszédsága is bekapcsolódott a népességnövekedésbe, a város gyakorlatilag összenőtt a szomszédos településekkel, a *folyamatos beépítés* a városi *agglomerációk* egyik fontos ismérvévé vált. A városi agglomerációk definiálásakor általában elsőként a folytonosan beépített területet („*built-up area*”), mint alapegységet határozzák meg. Ennek feltétele (országoktól függően) egy bizonyos számú lakosság és a beépített területek közötti maximális beépítési távolság (50–200 méter). Ez utóbbi mérésekor bizonyos területeket (például ritkábban beépített ipari vagy szolgáltatási funkciójú vagy

be nem építhető területek) nem vesznek figyelembe. Ezt követően a városi agglomeráció teljes területét a fenti módon kijelölt folytonosan beépített terület kiigazításával határolják le.

Mivel az egyes országok eltérő módon határolják le agglomerációikat, egyes nemzetközi szervezetek a harmonizációt elősegítendő igyekeznek általános érvényű definíciókat megadni. Az ENSZ 1978-as definíciójában például a következőképpen definiálta a városi agglomeráció fogalmát: „Agglomeráció egy olyan lakott terület, mely a közigazgatási határoktól függetlenül képez beépített területet, ahol az épületek egymástól való távolsága nem haladja meg a 200 métert. Ez alól kivételt képeznek a nagyobb közellátási (intézményi) infrastrukturális területek, illetve egyéb be nem építhető területek, amennyiben azok a folyamatos beépített területen belül találhatóak.” (JENEY L. 2005)

III.2. Átlagszintszám

A növekvő népességű városok másik (vertikális) reakciója a zsúfoltságra a felfelé terjeszkedés. Ez egy többé-kevésbé spontán folyamat az ingatlanpiac törvényei szerint,

ha túl nagy a kereslet egy adott telekért (pl. belvárosokban), akkor az megemeli a telekárát. A magasabb ingatlanárak a telektulajdonosokat az alapterület lehető leghatékonyabb kihasználására ösztönzik, ez pedig az épületek magasságának növekedését eredményezi (már csak azért is, mert oldalirányú terjeszkedés szabad terület híján már nem lehetséges). A zsúfolt beépítés már az *ókori Rómán* belül is oda vezetett, hogy megjelentek a 3–5 emeletes bérházak, Augustus építési törvényeiben 21 méteres magasságban maximalizálta az épületek magasságát. (SCHNEIDER, W. 1973)

Hasonló figyelhető meg évszázadokkal később a *modern nagyvárosok* esetében is. A ipari forradalom után kialakuló nagyvárosi zsúfoltságra az 1933-as Athéni Charta jegyében megszületett a városépítészet új válasza: a Le Corbusier nevével fémjelzett *modern városépítészet*, amely olyan felfelé terjeszkedő magas épületeket tartott ideálisnak, amelyek szellősen, kellő távolságra helyezkednek el egymástól, közöttük zöldterületekkel. A modern lakótelepek tehát nem a szocialista korszak szüleményei, Nyugat-Európában is jelen voltak. Különbség a nyugati országokhoz képest, egyrészt hogy a szocialista

országokban még az 1980-as években is épültek betonpanelből új lakótelepek, másrészt a gyakorlati kivitelezés során elmaradtak az eredeti corbusier-i koncepcióban

még szereplő épületek közötti zöldterületek, helyette művi környezet (pl. aszfaltutak és -parkolók) a dominánsak.

nagyváros	láb	sorrend	nagyváros	láb
2001			2011	
<i>New York</i>	1010,4	1.	Dubaj	1176,1
<i>Chicago</i>	995,1	2.	Hongkong	1080,9
Kuala Lumpur	852,1	3.	<i>Chicago</i>	1036,5
Hongkong	839,6	4.	Shanghai	1010,3
<i>Houston</i>	809,8	5.	Kanton	945,7
<i>Toronto</i>	776,3	6.	<i>New York</i>	940,8
Szingapúr	772,3	7.	Sencsen	907,1
<i>Los Angeles</i>	767,1	8.	Kuala Lumpur	897,7
Tokió	754,3	9.	Szingapúr	835,8
Shanghai	747,1	10.	Puszan	834,5

2. táblázat: A Föld legmagasabb városai (a 10 legmagasabb épület átlagmagassága alapján)

2000-ben és 2011-ben (New York értéke abszolút mértékben is csökkent a World Trade Center összeomlásával, de ma a WTC ikertornyaival együtt is csak a 3. lenne 10 legmagasabb épületének 1045,9 láb átlagmagassággal), dőlt betűvel az észak-amerikai városok

Forrás: ULTRAPOLIS PROJECT adatai alapján a szerző összeállítása

A modernebb építőanyagok (például acél, vasbeton, üveg) és építészeti technológiák révén modern felhőkarcolók jelentek meg, amelyek a mai városok látványában átvették a korábbi városfalak szerepét. Egy-egy városrégió urbanizáltságával erősen összefügg tehát az átlagszintszám is, amely alapján sok városi térség elkülöníthető a vidékektől. Az épületek magasságát az urbanizáltságon túl azonban számos

egyéb tényező is meghatározza, ilyen például:

⊕ A *társadalom technikai, építészeti tudása* a magas épületek megépítéséhez. Ez az ipari forradalommal párhuzamosan végbement tudományos fejlődéssel elsősorban a modern nagyvárosok esetében tette lehetővé a magas épületek tömeges megjelenését.

- ⊕ A város épített környezetének történelmi öröksége. Számos európai város történelmi magja (pl. Budapest, Firenze, Köln, Párizs, Prága vagy Róma) páratlan építészeti örökséggel rendelkezik. Az acélüveg felhőkarcolók nem rivalizálhatnak a régi gótika, reneszánsz, barokk vagy éppen romantika stílusát viselő épületekkel. Ezért több európai belváros esetében egy adott szintnél magasabb épületekre építési tilalom van érvényben, így a felhőkarcolók legfeljebb a városok perifériáin jöhetnek létre (pl. a kelet-londoni Canary Wharf). Mivel az Újvilág hirtelen kifejlődött nagyvárosaiban gyakorlatilag hiányzott a történelmi városmag a maga többszáz éves építészeti örökségével, nem volt akadálya a felhőkarcolók építésének (pl. Chicago, New York, Sydney vagy Toronto). A magas toronyházak sokáig leginkább az észak-amerikai metropoliszokat jellemezték, mára azonban nem csak a népességszám, de a legmagasabb épületek tekintetében is kiszorítják őket az ázsiai városok (2. táblázat).
- ⊕ A földrajzi környezet, az építőanyag minősége. Nem lehet mindenhol magas épületeket építeni. Manhattan gránitsziklája kifejezetten ideális talapzat a nagy tömegű felhőkarcolók számára, szemben egy vizenyős területtel, ahol megvan a süllyedés lehetősége. Hasonlóan hátrányosak a földrengésveszélyes területek, igaz San Francisco és Tokió példája rácafol erre (ezt az ellentétet a következő pont oldja fel).
- ⊕ A gazdasági fejlettség, amely finanszírozza a költséges beruházásokat. Az impozáns, monumentális épületek az emberiség történelme során az ókori Alexandria világítótornyától, a new york-i Empire State Building-en keresztül a kuala lumpur-i Petronas-ikertornyokig mindig is a gazdasági és politikai erő szimbólumai voltak. Éppen ezért válhatnak könnyen a rendszer áldozatává is (new york-i World Trade Center).

Az urbánus környezettel társított felhőkarcolók megjelenése tehát számos tényezőtől függ, az átlagszintszám nem feltétlen árulja el a városi jogállást. Igaz ez

számos újonnan városi jogállást kapott hazai településre, de akár Európa legnagyobb településére is, a sokáig jellegzetesen orosz földszintes faházas beépítésű Moszkvára is, amely önmagában az átlagszintszám alapján alacsony fokozaton urbanizáltak tűnhetett. Nyilvánvalóan nem az 1980-as években vált várossá, amikortól tömegesen építették fel a 10–15 emeletes betonpanelházakat.

IV. References

- BELUSZKY P. 1999: Magyarország településföldrajza. Általános rész. – Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó
- ILLÉS I. 2008: Regionális gazdaságtan – Területfejlesztés. – Budapest: Typotext Kiadó
- JENEY L. 2005: Városi agglomerációk, városrégiók. – In: NEMES NAGY J. (szerk.): Regionális elemzési módszerek. – Budapest: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék
- KOVÁCS Z. 2001: A települések fejlődése. – In: BELUSZKY P.–KOVÁCS Z.–OLESSÁK D. (szerk.): A terület- és településfejlesztés kézikönyve. – Magyarország kézikönyvtára sorozat. – Váckisújfalu: CEBA Kiadó
- KOVÁCS Z. 2002a: Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a poszt szocialista átmenet idején. – Földrajzi Közlemények (1–4.): pp. 57 – 78.
- KOVÁCS Z. 2002b: Népszé- és településföldrajz. – Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- UNPD 2011: World Population Prospects: The 2010 Revision. – New York: United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs
- SCHNEIDER, W. 1973: Városok Urtól Utópiáig. – Budapest: Gondolat
- VARGA Á. 2012: A regionális gazdasági fejlettségi különbségek társadalmi háttere Indiában az ezredfordulón. – Tér és Társadalom (1.): pp. 67–85.

Egyéb felhasznált internetes források:

EUROSTAT: – <http://ec.europa.eu/eurostat/>

KSH: – <http://www.ksh.hu/>

ULTRAPOLIS PROJECT: – <http://www.ultrapolisproject.com/>

WORLD GAZETTEER: – <http://www.world-gazetteer.com/>